

1973 yılında Cumhuriyet'in ellinci yıl dönümü münasebetiyle Türk hükümetinin şeref belgesi ve 1984'te Amerikan Türk Dostları Derneği'nin şeref ödülü verdiği Halasi-Kun Macar Bilimler Akademisi'nin, Türk Tarih Kurumu'nun, Türk Dil Kurumu'nun ve Institute of Turkish Studies'in (Washington) şeref üyesi idi. Doğumunun 70. yılında eski öğrencileri ve meslektaşları onun için *Turks, Hungarians and Kipchaks (A Festschrift in Honor of Tibor Halasi-Kun)* adlı bir armağan kitabı yayımladılar (*JTS*, VIII, Harvard 1984). 1956-1957 akademik yılında Princeton Üniversitesi'nde misafir profesör sıfatıyla ders veren Halasi-Kun, 1932'den 1984'e kadar Türkiye'ye ve Türkler'in yaşadığı çeşitli ülkelere pek çok araştırma seyahati yapmış, ayrıca Türkiye'de on yıllık öğretim üyeliğinin yanında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde (İstanbul) araştırmacı (1938-1939) ve kendi kurduğu Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü'nde (Ankara) başkan (1963-1968) olarak bulunmuştur.

Halasi-Kun, Türkiye'deki öğretim üyeliği sırasında Ankara'da edebî ve ilmî Macar eserlerinin Türkçe'ye çevrilmesi çalışmalarına katılmış, 1944-1957 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı Macar Klasikleri Serisi'nde on bir kitabın yayımına katkıda bulunmuştur. 1946'da Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hungaroloji Enstitüsü yayınlarını başlatmış, 1950'de Hasan Eren ile birlikte 60. doğum yılı armağanı olarak M. Fuad Köprülü'ye sundukları *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar* dergisinin I. cildini neşretmiştir. Daha sonra İstanbul arşivlerinde bulunan defterlerin değerlendirilmesi yolundaki çalışmalara katılan Halasi-Kun, özellikle Temes (Temeş) ve Szeged (Sege-din) sancaklarıyla ilgili kaynak ve belgelerin işlenmesine yardımcı olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleştikten sonra da 1962 yılından başlayarak Columbia Üniversitesi'nde *Publications in Near and Middle East Studies* dizisini yönetmiş, Halil İnalıc ile birlikte *Archivum Ottomanicum* dergisini çıkarmaya başlamış (1969) ve daha sonra Peter Golden ile birlikte *Archivum Eurasiae Medii Aevi* dergisini kurmuştur (1975).

Eserleri. Halasi-Kun, Arap harfleriyle yazılmış bir Kıpçakça sözlüğün tıpkıbasımını (aş. bk.), A. H. Kuipers, B. Geiger, K. H. Menges ile birlikte yazdıkları *Peoples and Languages of the Caucasus* (The Hague 1959) ve hocası Németh'ten İngi-

lizce'ye çevirdiği *Turkish Grammar* (The Hague 1962) ile *Turkish Reader for Beginners*'in (The Hague 1964) dışında kitap yayımlanmamış, çalışmalarının tamamı ilmî dergi ve bazı büyük ansiklopedilerde makale ve madde olarak çıkmıştır. 1939 yılında İstanbul'da bularak *La langue des Kiptchaks d'après un manuscrit arab d'Istanbul* adıyla Macar Bilimler Akademisi'nin Bibliotheca Orientalis Hungarica dizisinde tıpkıbasımını yayımladığı *et-Tuhfetü'z-zekiyye fi'l-lugati't-Türkiyye* başlıklı eser (Budapest 1942) XIV. yüzyıldan kalma Kıpçakça bir sözlüktür. Halasi-Kun başlangıçta eseri Fransızca'ya çevirmiş, ancak adı geçen dizide yayımlanması düşünülen bu çeviri II. Dünya Savaşı yüzünden çıkarılamamıştır. Hayatının son yıllarında yaptığı İngilizce çeviri ise yine aynı dizide çıkacaktır. Halasi-Kun, Besim Atalay'ın bu yazmayı daha sonra neşretmesi üzerine (1945) "Philologica I" (*DTCFD*, V [1947], s. 1-37) ve "Philologica II" (*a.g.e.*, VII [1949], s. 415-465) başlıklı yazılarında neşirle ilgili düşüncelerini açıklamış, ayrıca 1970 ve 1980'li yıllarda yine *et-Tuhfetü'z-zekiyye* ile ilgili başka makaleler de kaleme almıştır. Halasi-Kun'un aynı yıl İstanbul'da bulunduğu diğer bir önemli yazma da branşı olmadığı için üzerinde çalışmadığı, daha sonra arkadaşı Lajos Ligeti tarafından yayımlanan (1962) bir Moğolca sözlüktür. Halasi-Kun'un Beyrut'ta bulunduğu üçüncü bir yazma eser ise Yemen Resûlî Sultanı Efdalü'l-Abbas (1363-1377) adına yazılmış altı dilli bir sözlüktür. Bu sözlükte yaklaşık 1800 Arapça kelime ile bunların Farsça, Türkçe (Kıpçak-Oğuz), Rumca (Bizans), Ermenice (Kilikya) ve Moğolca (İlhanlı) karşılıkları yer almaktadır. Halasi-Kun'un Moğolca uzmanı Lajos Ligeti, Ermenice uzmanı Edmond Schütz ve Rumca uzmanı Peter B. Golden'in yardımlarıyla neşre hazırladığı eser, *The Rasûlid Hexaglot: 14th Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongolian* adı altında *Archivum Eurasiae Medii Aevi*'nin VIII. cildi olarak basılmaktadır.

Halasi-Kun'un çalışmalarının en önemlilerinin başında "Gennadios török hitvalâsa" adlı doktora tezi gelir (*Körösi Csoma-Archivum*, I [ek cilt, Budapest 1936], s. 139-247; İngilizcesi: "The Turkish Confession of Gennadios", *Archivum Ottomanicum*, XII [1987-1992], s. 5-103). Fâtihten Sultan Mehmed'in emriyle İstanbul patriği Gennadios Skolarios'un hristiyan itikadnâmesinden Türkçe'ye yapılan çe-

virinin Grek harfleriyle yazılmış metnini (Arap harfleriyle yazılanı kayıptır) Türköloji açısından inceleyen eser, XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi'nin belli başlı yapı ve ses özelliklerini ortaya koyması bakımından büyük değer taşımaktadır. Alexandri Csoma de Körös'ün anısına çıkarılan hâtıra kitabında yayımladığı "Monuments de la langue tatare de Kazan" adlı makalesi de (*Analecta Orientalia mem. Alexandri Csoma de Körös dicata [Bibliotheca Orientalis Hungarica*, V, Budapest 1942-1947, s. 138-155]) Kazan Türkçesi açısından önemlidir. Bu çalışma ayrıca Türkçe olarak "Kazan Türkçesi'ne Ait Dil Yâdigârları: Philologica III" (*DTCFD*, VII [1949], s. 690-740) adıyla yayımlanmıştır (eserlerinin listesi için bk. Schütz, *AOH*, XLVII/1-2 [1994], s. 12-14; *JTS*, VIII [1984], s. VII-IX).

BİBLİYOGRAFYA :

Ö. Schütz, *In memoriam Halasi-Kun Tibor (1914-1991)*, Keletkutatás 1992, s. 3-10; "In Memoriam Tibor Halasi-Kun Jan. 19.1914-Oct. 19.1991", *AOH*, XLVII/1-2 (1994), s. 5-14; *JTS*, VIII (1984), s. I-IX (Halasi-Kun özel sayısı); "Tibor Halasi-Kun", *MESA Bulletin*, XXV (1991), s. 311-312; Gustav Bayerle, "Tibor Halasi-Kun, 1914-1991", *TSAB*, XVII/2 (1993), s. 147-157.

HASAN EREN

HALDÛNİYYE (الجمعية الخلدونية)

Tunus'ta meşhur mütefekkir İbn Haldûn'un adına nisbetle kurulan bir kültür cemiyeti.

22 Aralık 1896'da kuruluş kanunu tasdik edilen el-Cem'iyyetü'l-Haldûniyye 15 Mayıs 1897'de faaliyete başlamıştır. Cemiyetin kurucuları Tunuslu Hayreddin Paşa'nın teşkil ettiği, Fransız liseleri tarzında eğitim veren Sâdîki Koleji ile Zeytûne Medresesi mezunlarıdır. Hayreddin Paşa, geleneksel İslâmî eğitime yeni bir yön vererek yabancı dillerle modern ilimlerin öğretiminin birlikte yapılmasını istiyordu. Bu gayeyi gerçekleştirmek için kurulan el-Cem'iyyetü'l-Haldûniyye fizik, kimya, zooloji, botanik, ekonomi, coğrafya, siyaset, Fransızca, modern edebiyat, tarih, hukuk gibi çeşitli alanlarla ilgili olarak basit seviyede düzenlediği dersler sayesinde halkı aydınlatmaya çalışmıştır. 1898 yılından itibaren Haldûniyye'de düzenlenen modern öğretim Zeytûne Medresesi'nde de uygulanmaya başlanmıştır. Bunda, 12 Kasım 1898 tarihli bir kararname ile Fransız himaye idaresinin, Tunuslu memurların seçiminde Haldû-

niye diplomasi sahiplerine öncelik tanınmasının da etkisi olduğu söylenebilir.

Cemiyet, faaliyetini sürdürürebilmek için başta muhafazakâr görüş sahipleri olmak üzere birçok güçle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca malî imkânların kısıtlı olması yüzünden ders ve konferansların düzenlenmesi, kütüphaneye için kitap temini, ilmî deneyler için de laboratuvar malzemesi satın alınması gibi hususlarda da zorluklarla karşılaşmıştır. I. Dünya Savaşı'na kadar Haldûniyye'de modern Arapça ile verilen eğitim çeşitli ilim dallarındaki öğrenciler kadar yetişkinlere de faydalı olmuştur.

Cemiyetin idare yeteti bir başkan ve seçilme gelen on bir üyeden oluşmaktaydı. Cemiyetin son başkanı, Zeytûne'de yetişmiş ve modern fikirleri benimsemiş bir kişi olan Şeyh Muhammed Fâzıl İbn Âşûr'dur (ö. 1970). 1945'te başkan olan Şeyh Muhammed'in görevi Tunus'ta eğitim reformunun yapıldığı ve cemiyetin klasik şekline son verildiği 1958 yılına kadar sürmüştür. İbn Âşûr, Haldûniyye'ye benzer başka teşekküllerin de kurulmasına öncülük yaparak cemiyetin hedeflerini yenileştirmeye ve genişletmeye çalışmıştır. Gösterdiği faaliyetlerden biri Arapça eğitimin yaygınlaştırılması, Arap ülkeleri üniversitelerine gidecek öğrencileri hazırlayacak bir Arapça programının ihdasıdır. Diğer bir faaliyeti de İslâm kültürünü yeniden canlandırmak için konferanslar düzenleyerek İslâm dünyası üzerinde etkili yeni gerçekleri de dikkate alan bir İslâm araştırmaları ens-

titüsü kurmasıdır. İbn Âşûr'un üçüncü önemli faaliyeti ise hukuk eğitimini modernleştirmek, Tunus adliyesine hâkim ve avukat yetiştirmek üzere 1946'da Arap Hukuk Enstitüsü'nü faaliyete geçirmesidir. Aynı yıl felsefe kısmı öğrencilerini olgunluk imtihanına hazırlamak, İslâm felsefesinin önemli cereyanlarını tanıtmak amacıyla bir de felsefe enstitüsü kurmuştur.

el-Cem'iyyetü'l-Haldûniyye, kuruluşundan itibaren pedagojik gelişmeye uygun olarak öğrenciler yetiştirmek, yetişkin kimselerin de genel kültürlerini arttırmak ve yeni bilgilerle donatmak hususunda büyük hizmetlerde bulunmuştur. Zamanla özel bir cemiyet olmaktan çıkarak çeşitli kültür faaliyetlerinde bulunan Haldûniyye âdeti bir millî kültür enstitüsüne dönüşmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Mohamed Lasram, *Une association en Tunisie: La Khaldounia*, Tunus 1906; M. Fâzıl İbn Âşûr, *el-Hareketü'l-edebîyye ve'l-fikriyye fi Tûnis*, Kahire 1956, s. 41-80; Mongi Sayadi, *al-Jam'iyya al-Khaldûniyya 1896-1958*, Tunus 1974; a.m.f. "al-Khaldûniyya", *El²* (Fr.), IV, 957; Ahmed Abdesselâm – Nébil ben Khéil, *Sadiki et les sadikiens*, Tunus 1975, s. 87-89; J. O. Voll, *Islam Continuity and Change in the Modern World*, Essex 1982, s. 100; Ahmed Hâlid, *Eḍvâ' mine'l-bi'eti'l-Tûniyye 'ale't-Tâhiri'l-Haddâd ve niḍâlu cîl*, Tunus 1985, s. 14-17; K. J. Perkins, *Historical Dictionary of Tunisia*, London 1989, s. 75; Atilla Çetin, "Tunus'ta Bir Eğitim Kurumu: Sadiki Koleji (1875)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 395-404; E. Amar, "La Khaldounia", *RMM*, III (1907), s. 352-363.

ATILLA ÇETİN

HALEBÎ, Burhâneddin
(bk. SİBT İBNÜ'İ-ACEMÎ).

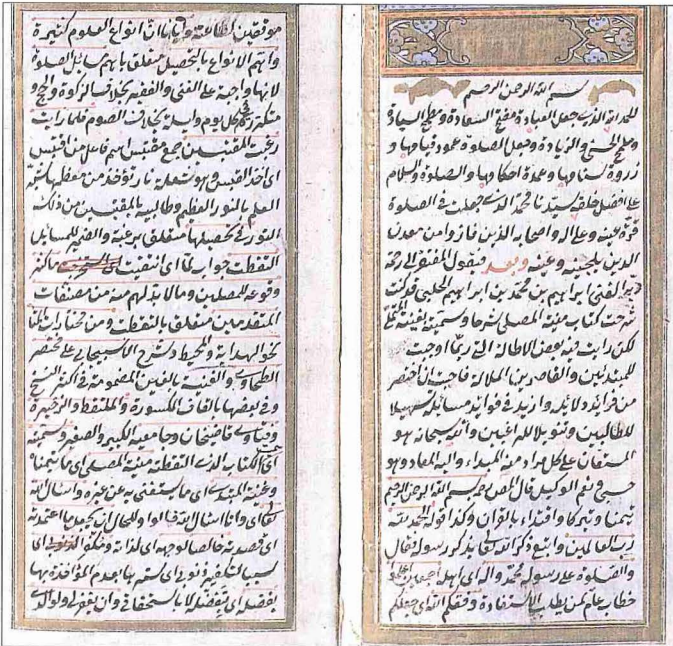
HALEBÎ, İbrâhîm b. Muhammed
(إبراهيم بن محمد الحلبي)

İbrâhîm b. Muhammed
b. İbrâhîm el-Halebî
(ö. 956/1549)

Osmanlı âlimi, fakih.

Halep'te doğdu. Doksan yaşlarında vefat ettiği göz önüne alınırsa 860'lı (1456) yıllarda doğduğu söylenebilir. Süyûtî ve şarkiyatçılardan Joseph Schacht isimnin başına Burhâneddin lakabını eklerler; ancak Osmanlı kaynakları ve Halebî'nin kendisi bu lakabı zikretmez. Halebî temel eğitimini doğduğu şehirde gördü ve Şam'da da bazı âlimlerden ders aldı. Halep'te bir süre imam olarak görev yapmasının ardından IX. (XV.) yüzyılın sonlarına doğru Kahire'ye gitti. Kahire'de tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat başta olmak üzere İslâmî ilimleri tahsil etti. Süyûtî gibi devrin ileri gelen âlimlerinden ders okudu. 906 (1500) yılı civarında İstanbul'a giderek orada yerleşti. Çeşitli camilerde imamlık yaptıktan sonra Fâtih Camii'ne imam oldu. Ardından Sâdî Çelebi'nin Fatih'te yaptırdığı dârülkurrâya müderris olarak tayin edilen Halebî bu görevde iken vefat etti ve Edirnekapi Mezarlığı'na defnedildi. Kabrinin bulunduğu parsel 1971 yılında yol yapımı sebebiyle ortadan kaldırılmıştır (*DiA*, X, 449). Son derece mütevazı bir hayat süren Halebî yumuşak huyluluğu ve nezaketiyle tanınmıştır. Hemen hemen bütün zamanını ibadete ve ilme adanmış, özellikle fıkıh, tefsir, kıraat ve hadiste otorite kabul edilmiştir.

Halebî'nin bazı risâleleri bilhassa Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye karşı çok sert ve ağır ithamlarla doludur. Şeriatı, kendi tabiriyle "İbnü'l-Arabî'nin tahrifinden ve şeytanî görüşlerinden" korumak amacıyla yazdığı eserlerde onu yalancılıkla, aptallıkla, Kur'an'ın mânasını değiştirmek ve Allah düşmanı olmakla suçlamaktan çekinmemiştir. Yaşadığı dönemde gerek devlet erkânı içinde gerekse ulema arasında İbnü'l-Arabî'nin birçok taraftarı bulunmasına rağmen Halebî'nin tenkitlerinde bu derece ileri gitmesi onun ilmî cesareti ve kendine olan güveniyle açıklanabilir.

İbrâhîm b. Muhammed Halebî'nin *Ḡunyetü'l-mütemelli fi şerhi Münyeti'l-muşallî* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1135)